

مدرسه تخصصی فقه و اصول

نقش احیاء در مالکیت اراضی موات

(از دیدگاه فقه اسلامی)

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فقه و معارف اسلامی

نگارش: خادم حسین صالحی

استاد راهنما: حجة الاسلام و المسلمین آقای الهیان
استاد مشاور: حجة الاسلام و المسلمین آقای سلیمی

آذر ۱۳۸۵

تقدیر و تشکر

«من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق»

قبل از هر چیز لازم می دانم از مسئولین محترم و کلیه دست اندر کاران امور برنامه ریزی و واحد پایان نامه مرکز جهانی علوم اسلامی تقدیر و تشکر کنم که این فرصت را برای طلاب فراهم آورده است، تا با نوشتن پایان نامه در زمینه ی آموزش و نشر فرهنگ اسلامی، از بنیه علمی مناسب برخوردار شود تا در جهان امروز که مبارزه فرهنگی بیش از هر چیزی تأثیر گذار است، بتوانند خدماتی را به اسلام و مسلمین ارائه نموده و از ارزشهای دینی و مذهبی دفاع نمایند.

از زحمات استاد راهنما جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای اللهیان و نیز از استاد مشاور، جناب حجة الاسلام و المسلمین آقای سلیمی صمیمانه تقدیر و تشکر نمایم که در راهنمایی و مشاوره این رساله از هیچ کوششی فروگذار نکرده اند.

همین طور از اساتیدی که به عنوان اساتید داور قبول زحمت نموده این جزوه را مطالعه خواهد فرمود قبلاً سپاس گذاریم را اعلام می نمایم و امیدوارم که از راهنمایی های آن محترمین نیز بهره مند شوم، انشاء الله خداوند به همگی ما توفیق و خدمت به فرهنگ غنی اسلام عنایت فرماید.

تقدیم

به کریمه ی اهل بیت حضرت فاطمه معصومه(س) که
همه جیره خواران خوان گسترده ی اوییم، به شهدای گلگون
کفن کشور افغانستان و به همه اساتید و آموزگاران مهربانم
که در نشر فرهنگ اسلامی سعی بی وقفه می نمایند.

□ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه

به عهده نویسنده می باشد

□ هر گونه استفاده از این پایان نامه با ذکر

منبع، بلا اشکال است و نشر آن در داخل کشور

منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی

است.

چکیده

موضوع این تحقیق «نقش احیاء در مالکیت اراضی موات از دیدگاه فقه اسلامی» است که یکی از مباحث مهم فقهی می‌باشد. نوشتار حاضر در پی پاسخگویی به این سوال اساسی می‌باشد که مالکیت اراضی موات از طریق احیاء از منظر فقه اسلامی چه حکمی دارد؟ تلاش بر این بوده است که فرضیه تحقیق «ملکیت زمین های موات بوسیله ی احیاء از دیدگاه فقهای اسلامی با احراز شرایط مقتضی جایز می‌باشد.» اثبات گردد. برای اثبات فرضیه مزبور، پژوهش حاضر، در یک مقدمه و سه فصل تنظیم گردیده است.

در مقدمه، طرح تحقیق که از طرح بیان مسئله آغاز و با ساختار تحقیق پایان می‌پذیرد. در فصل اول، به بررسی کلیات و مفاهیم، که مشتمل چهار گفتار است، در گفتار اول درباره‌ی واژه‌ی ارض از زاویه لغت و اصطلاح و قرآن کریم، سنت و فقه اسلامی و سپس اهمیت آن به عنوان یکی از عوامل تولید بحث شده است و همچنین به مفاهیم احیاء از حیث لغت و اصطلاح فقهاء، مورد ارزیابی قرار گرفته است.

در گفتار دوم، به تعریف موات از منظر لغت و اصطلاح فقهاء (عامّه و خاصه) و قوانین حقوقی مورد بررسی قرار گرفته است.

در گفتار سوم، به نقش احیاء در مالکیت اراضی موات از منظر دیدگاه فقهاء، درباره‌ی آثار حقوقی احیاء زمین موات و دلایل آنها پرداخته شده است.

در گفتار چهارم، به مشروعیت احیاء اراضی موات در کتاب و سنت و نظر فقهاء، نه تنها جایز، بلکه جنبه‌ی استحبابی نیز دارد، اثبات می‌کند.

در فصل دوم، تقسیمات زمین از دیدگاه فقهای اسلامی که دربرگیرنده دو گفتار است، در گفتار اول حکم اراضی بلاد اسلام و در گفتار دوّم حکم اراضی بلاد کفر، بررسی هایی صورت گرفته است.

در فصل سوّم به شرایط احیاء، تحت عنوان شرایط محی در گفتار اول و شرایط زمین
محياء در گفتار دوّم پرداخته شده است. در پایان به جمع بندی مطالب و پیشنهادات ابراز نظر
شده است. در نتیجه هر کسی که زمینی را طبق شرایط و ضوابط مدوّنه احیاء نماید، حق
اولویت یا ملکیت نسبت به آن پیدا می کند.

فهرست مطالب

- اهداء ۱
- تقدیر و تشکر ۱
- چکیده ۱
- مقدمه ۱

فصل اول – کلیات و مفاهیم

- گفتار اول: اهمیت ارض ۷
- ۱- معنای لغوی ارض ۷
- ۲- واژه ی ارض در قرآن کریم: ۸
- ۳- واژه ی ارض در سنت ۹
- ۴- ارض در فقه اسلامی ۱۱
- ۵- اهمیت ارض نسبت به دیگر عوامل تولید ۱۳
- ۶- اهمیت اراضی از نظر شرع ۱۵
- ۷- معنای احیا ۱۷
- ۷-۱. معنای لغوی احیاء ۱۷
- ۷-۲. معنای اصطلاحی احیاء از نظر فقها ۲۰
- الف- احیاء در اصطلاح فقهاء شیعه ۲۰

۲۴	ب- احیاء در اصطلاح فقهاء عامّه.....
۲۴	احیاء در فقه شافعی.....
۲۵	فقهاء مالکیة.....
۲۵	حنفیه.....
۲۶	حنبلیه.....
۲۶	ظاهریة.....
۲۷	۸- تعریف قانون مدنی از احیاء موات.....
۲۸	گفتار دوم: تعریف موات.....
۲۸	۱- معنای لغوی موات.....
۳۰	۲- معنای اصطلاحی موات.....
۳۰	۱- ۲. موات در اصطلاح فقهاء اهل سنت.....
۳۰	الف) شافعیه.....
۳۰	ب) حنفیه.....
۳۱	ج) مالکیة.....
۳۱	د) حنابله.....
۳۱	۲-۲. موات در اصطلاح فقهای شیعه.....
۳۳	۲-۳. تعریف زمین های موات در قوانین حقوقی.....
۳۴	۲-۴. مرجع تشخیص اراضی موات.....
۳۵	گفتار سوم: نقش احیاء در مالکیت اراضی موات.....
۳۶	آثار اختلافات شکلی مالکیت.....
۴۰	دیدگاه ها درباره ی آثار حقوقی احیاء زمین موات.....
۴۰	دیدگاه نخست.....

۴۱	دلایل دیدگاه نخست
۴۳	دیدگاه دوّم
۴۴	دلایل دیدگاه دوم
۴۵	گفتار چهارم: مشروعیت احیاء اراضی موات
۴۵	۱- کتاب
۴۷	۲- سنت
۴۸	۳- نظر فقها

فصل دوّم - اقسام زمین در فقه اسلامی

۵۱	گفتار اول: حکم سرزمین های اسلامی (بلاد الاسلام)
۵۲	تقسیم اراضی در کتاب "المبسوط شیخ"
۵۳	تقسیم اراضی در کتاب "زمین در فقه اسلامی"
۵۴	تقسیم اراضی به اعتبار عمران و آبادانی
۵۵	۱- حکم زمینهای آباد بلاد اسلام
۵۶	۲- حکم زمین های موات مملوک (موات عارضی) در بلاد اسلام
۵۷	۳- احکام صور مختلف مالکیت زمین های موات مملوک
۵۹	قائلین قول اول (بقای مالکیت محی اول با کلیه حقوق آن)
۶۱	دلایل قول اول (بقای مالکیت محی اول...)
۶۱	۱- اصل بقاء ملک
۶۱	۲- عمومیت اخبار نبوی (ص)
۶۲	قائلین قول دوّم (سلب مالکیت محی اول)
۶۲	دلایل قول دوم (سلب مالکیت محی اول)
۶۲	۱- عمومیت اخبار نبوی (ص)

۶۲	۲- روایت صحیحہ ابو خالد کابلی و معاویة بن وهب
۶۳	قول سوم (قائلین به تفصیل)
۶۵	گفتار دوم: حکم اراضی بلاد شرک
۶۵	الف) حکم زمین های آباد
۶۷	ب) حکم زمین های موات (بلاد شرک)
۶۷	۱- حکم زمینهای موات با الاصله
۶۸	۲- حکم زمین های موات بالعرض که مالک آن معین است
۶۸	۳- حکم زمین های موات بالعرض مملوکی که مالک آن معین نیست
۶۹	مالکیت اراضی
۶۹	۱- مالکیت خصوصی زمین
۶۹	۲- مالکیت عمومی زمین
۷۰	۳- مالکیت دولتی زمین
۷۰	مالکیت اراضی موات
۷۱	دلایل دولتی بودن اراضی موات
۷۴	نظریه فقهای عامه

فصل سوم - شرایط احياء

۷۷	گفتار اول: شرایط محی
۷۷	۱- اسلام
۷۷	قول اول: شرط مسلمان بودن محی
۷۹	قول دوم: عدم شرط مسلمان بودن
۸۰	دلایل قول دوم
۸۱	نظر فقهای عامه

۸۲	۲- قصد تملک.....
۸۲	قول اول: ثبوت قصد تملک.....
۸۳	قول دوم: انتفاء قصد تملک.....
۸۴	قول سوم: قائلین به تفصیل.....
۸۵	بررسی شرط دوم.....
۸۶	نظر فقهای عامه.....
۸۷	۳- اذن امام یا دولت اسلامی در احیای زمین های موات.....
۸۸	نظرات فقهاء.....
۸۸	قول اول در فقه امامیه (شرط بودن اذن امام مطلقا).....
۸۹	ادله قول امامیه (مبنی بر شرط بودن اذن امام مطلقا).....
۹۱	نظریه قول اول در فقه عامه.....
۹۲	فقهای حنفیه.....
۹۲	دلیل فقهای حنفی.....
۹۳	قول دوم: عدم اشتراط اذن امام مطلقا.....
۹۳	ادله ی قائلین به انتفاء شرطیت اذن امام مطلقا.....
۹۳	ادله فقهای عامه به انتفاء شرط اذن امام.....
۹۴	قول سوم: عدم اشتراط اذن امام در صورت تعذر مطلقا.....
۹۴	قول چهارم: اشتراط اذن امام (ع) در زمان حضور، نه غیبت.....
۹۶	گفتار دوم: شرایط محیة.....
۹۶	۱- اقطاع نبودن زمین موات.....
۹۶	(الف) معنای لغوی اقطاع.....
۹۶	(ب) معنای اصطلاحی اقطاع.....

۹۷.....	معنای اقطاع در منابع اهل سنت.....
۹۸.....	دلایل بر جواز از اقطاع نبی(ص) یا امام(ع).....
۹۸.....	دلیل اول : کتاب.....
۹۸.....	دلیل دوم: سنت.....
۹۹.....	دلیل سوم: انفال بودن زمین های موات.....
۱۰۰.....	اقطاع در منابع فقه عامّه.....
۱۰۰.....	اقسام اقطاع.....
۱۰۱.....	الف) اقطاع تملیک.....
۱۰۱.....	ب) اقطاع ارفاق.....
۱۰۲.....	اقطاع در زمان غیبت امام(ع).....
۱۰۲.....	الف) منابع فقهی شیعه.....
۱۰۳.....	ب) منابع فقهی عامّه.....
۱۰۳.....	۲- حمی(قرقگاه).....
۱۰۴.....	معنای حمی.....
۱۰۶.....	دلیل مشروعیت حمی.....
۱۰۹.....	حمی در منابع عامه.....
۱۰۹.....	۳- تحجیر نشده باشد.....
۱۰۹.....	الف) ماهیت تحجیر.....
۱۰۹.....	تحجیر در لغت.....
۱۱۰.....	تحجیر در اصطلاح.....
۱۱۲.....	ب) حقوق تحجیر.....
۱۱۳.....	۴- ید مسلمان و معاهدی بر زمین موات جاری نباشد.....

۱۱۳.....	دلایل اثبات شرط چهارم.....
۱۱۳.....	۱- سنت.....
۱۱۵.....	۲- قاعده ید.....
۱۱۵.....	۳- حق اولویت.....
۱۱۶.....	۵- زمین موات از مشاعر عبادت نباشد.....
۱۱۷.....	ادلّه فقهاء بر شرط پنجم.....
۱۲۰.....	دیدگاه فقهای عامّه.....
۱۲۰.....	۱- فقهای شافعیه.....
۱۲۱.....	۲- فقهای حنفی.....
۱۲۱.....	دلیل فقهای عامّه.....
۱۲۲.....	۶- زمین موات حریم زمین عامر(آباد) نباشد.....
۱۲۲.....	۱- حریم در لغت.....
۱۲۲.....	۲- حریم در اصطلاح.....
۱۲۵.....	۳- ماهیت حریم.....
۱۲۷.....	۴- حدود حریم.....
۱۲۷.....	۵- اقسام حریم.....
۱۲۷.....	۵-۱. حریم چاه و چشمه.....
۱۲۷.....	۵-۲. انواع چاه ها.....
۱۲۸.....	الف) چاه معطن.....
۱۲۸.....	ب) چاه ناضح.....
۱۲۸.....	ج) چاه عادی.....
۱۲۸.....	د) چاه خانه.....

۱۳۰.....	۶- روایات تحدید حریم چاه و چشمه.....
۱۳۱.....	۷- حریم چاه و چشمه در قانون مدنی.....
۱۳۲.....	۸- حریم روستا.....
۱۳۷.....	۹- حکم حریم.....
۱۳۷.....	بررسی دیدگاه فقهاء.....
۱۳۹.....	ادله شرط ششم.....
۱۳۹.....	دلیل اول: اخبار و روایات.....
۱۴۱.....	دلیل دوم: قاعده لا ضرر و لا ضرار.....
۱۴۱.....	دلیل سوم: اجماع.....
۱۴۲.....	دلیل چهارم: حق حریم.....
۱۴۳.....	بررسی شرط ششم در منابع اهل سنت.....
۱۴۵.....	جمع بندی و نتایج.....
۱۵۱.....	پیشنهادهات.....
۱۵۳.....	فهرست منابع.....

مقدمه

طرح تحقیق

از آنجا که هر پایان نامه دارای طرح تحقیق بوده و پژوهشگر مطالب ضروری را در این طرح عنوان می کند، لاجرم این رساله نیز به این مهم بها داده و مسائل لازمه را در این طرح پژوهشی، طی چند محور بیان می دارد:

۱- بیان مسأله

در دنیای کنونی اقتصاد در زندگی مردم و ملت‌ها ریشه دوانیده است که یک سیاست درست و به موقع درباره‌ی امور اقتصادی می تواند جامعه ای را به اوج شکوه و اقتدار برساند و بر عکس یک تصمیم گیری حساب نشده می تواند موجبات شکست اقتصادی و سرافکندگی و عقب ماندگی جامعه ای را فراهم آورد.

خلاصه بسیاری از عقب ماندگی های فرهنگی، سیاسی و نظامی ریشه در عقب ماندگی اقتصادی دارد.

دین مقدس اسلام، دین جامع و فراگیری است که از طرف خداوند متعال برای تعیین جهت زندگی انسان و سوق دادن او به کمال نهایی نازل شده است، در کتابهایی که درباره‌ی اقتصاد اسلامی و مقایسه آن با مکاتب اقتصادی جهان تألیف شده به روشنی ضعف ها و کاستی های آن مکاتب بیان شده و ثابت شده است که اقتصاد اسلامی علاج مشکلات بشر و درمان درد اوست.

بدون شک، می توان منابع خام طبیعی یک کشور را از اصول و ثروت های کلان اقتصادی شمرد، بدین ترتیب زمین بهترین و بالاترین ثروت ها است و بدون استفاده از ثروت زمین، بشر نمی تواند به زندگی خود ادامه دهد، و اگر بهره برداری از زمین نباشد نسل بشر در مدتی کوتاه نابود می شود. واضح است که تملک زمین های موات بوسیله ی احیا و کار کردن بر روی آن عامل بسیار مهمی در رشد اقتصاد محسوب می شود، منظور از مالکیت اراضی موات از طریق احیاء، زمین هایی است که در اصل موات و معطل یا آباد طبیعی و بدون صاحب و مالک افتاده اند، به وسیله ی احیا، عمران و آبادانی برای کشاورزی یا باغداری یا استفاده های دیگر مساعد و آماده سازد.

با توجه به ثبوت مشروعیت احیای اراضی موات در دین اسلام روشن است که جایگاه موضوع مزبور، در فقه اسلامی قرار دارد.

این نوشتار رسالت خود می داند که بر تحقیق و روشن کردن ابعاد دیگری از مسائل فقهی، حقوقی و در عین حال اقتصادی مسلمانان به راهکار های عملی پرداخته و با رویکرد کاملاً منطقی مبتنی بر یک استدلال مناسب و منسجم و سازگار با مبانی فقه اسلامی مورد تبیین و تشریح قرار گیرد.

۲- سؤال اصلی:

مالکیت زمین های موات به وسیله ی احیا، از منظر فقه اسلامی چه حکمی دارد؟

۳- سؤال های فرعی:

الف) مقصود از تملک اراضی موات چیست؟

ب) موات به کدام نوع اراضی اطلاق می شود؟

ج) منظور از احیاء چیست؟

د) احیاء اراضی موات در عصر غیبت چه حکمی دارد؟

ه) آیا شارع مقدس در تحقق احیاء اراضی موات محدوده ی زمانی و مکانی

خاصی را منظور نموده است یا خیر؟

و) در عصر غیبت برای احیاء اذن حاکم شرع لازم است یا اذن عمومی معصومین(ع) کافی می باشد؟

۴- فرضیه تحقیق

اراضی موات در اصل جزء انفال، و در زمان حضور ملک امام(ع) و در عصر غیبت، ملک حاکم شرع واجد شرایط است که در مصالح امت و تدبیر شئون اسلامی مصرف می نماید. البته ملک شخصی امام(ع) یا ولی فقیه نیست. با توجه به مطلب فوق و پرسش های اصلی و فرعی می توان گفت: بررسی و تحقیق آینده به دنبال اثبات فرضیه «جواز ملکیت زمین های موات به وسیله ی احیاء از دیدگاه فقهاء اسلامی» می باشد.

به همین اساس با توجه به مطالعاتی که در این زمینه انجام گرفته، از آثار فقهی و حقوقی علماء اسلام استنباط می شود که احیاء اراضی موات با رعایت شرایط لازم جایز بوده و تملک احیاء کننده نیز مشروع می باشد.

۵- اهداف تحقیق

به نظر می رسد موضوع احیاء اراضی موات و مالکیت آن از موضوعات بسیار مهم با ابعاد وسیع فقهی است به طوری که گسترش احیاء اراضی موات یک نوع بکارگیری نیروی فعال و کارآمد و تحصیل سود کلان و درآمد مشروع و حلال بوده و زمینه بسیار مناسبی است برای بهره مندی از استعداد های درخشان نیروی انسانی جامعه.

بنا بر این، اهدافی که در این موضوع حیاتی دنبال خواهد شد به شرح زیر است:

۱- معرفت و شناخت نسبت به آیات و روایات و نظرات فقهاء در رابطه با احیاء و اراضی موات.

۲- رسیدن به مطالب جدیدتر و تبیین صحیح این موضوع برای جامعه اسلامی که امروز بیش از پیش به پیشرفت اقتصادی و نیازمند است.

۶- اهمیت و ضرورت تحقیق

دین مقدس اسلام همان گونه که به عبادات بندگان عنایت مؤکدی دارد به کار و تلاش، زراعت و امرار معاش زندگی آنان، نیز عنایت و توجه دارد. بنا بر این، احیای اراضی موات و ملکیت آن علاوه بر آن که از مسائل فقهی و حقوقی است، یک مسئله اقتصادی جامعه هم است، لذا اگر از درآمد های طبیعی کشور به صورت صحیح و عاری از هر گونه غش، بهره برداری شود، جامعه دچار رکود و سقوط اقتصادی نخواهد شد. از آنجا که موضوع اراضی موات از مسائل مبتلی به ملت ها و حکومت های اسلامی می باشد، طبیعی است که احیاء اراضی موات می تواند نقش اساسی در اهمیت و ضرورت این تحقیق ایفا نماید.

۷- پیشینه تحقیق

احیاء اراضی موات از مباحثی است که در صدر اسلام و عصر پیامبر(ص) و ائمه اطهار(ع) مطرح و مورد ابتلاء جامعه اسلامی بوده است(که در روایات و احادیث وارده به خوبی نمایان است). آنچه از مراجعه به کتب فقهی اسلام به دست می آید این است که در خصوص موضوع احیاء اراضی موات کتب فراوان و تحقیقات گسترده‌ی با ابعاد وسیع تا حدودی عمیق و نسبتاً جامع در فرهنگ پویا و تعالی فقه و حقوق اسلامی به عمل آمده است که هر کدام در نوع و جایگاه خود در تمدن جهان اسلام اثر ارزنده، و از اهمیت و ارزش والایی برخوردار می باشد.

۸- نوآوری و جنبه‌ی جدید تحقیق

با توجه به جایگاه احیای اراضی موات که از دیر باز در دایره فقه اسلامی مطرح بوده شارع مقدس در اولین تشکیل حکومت اسلامی بدان حکم نموده است و با بیان جمله‌ی معروف "من احیا ارضاً میتة فهی له" مردم را تشویق بر احیاء چنین زمین هایی نمود تا از این طریق هم چهره زمین ها تغییر یافته و نشاط و طراوت به آنها برگردد که در

حفظ محیط زیست اهمیت به سزایی دارد و هم منافع آن (اعمّ از ایجاد اشتغال، تولید محصولات مختلف کشاورزی و ...) نصیب جامعه شده و همه مردم از آن بهره مند گردند. متأسفانه با همه نیازی که جامعه به بررسی حقوقی و فقهی این نوع اراضی داشته، این موضوع مانند بسیاری از موضوعات فقهی، دچار بی توجهی و انزوا شده است. آثار متأخرین و متقدمین تقریباً به یک روال بوده و تفاوت چندانی در مسائل و مباحث آن‌ها دیده نمی‌شود.

علاوه بر این، در این مورد کتابی به سبک جدید و با زبان فارسی نگاشته نشده است یا در دسترس نیست.

در این میان، در پژوهش حاضر سعی بر آن است که به اهمّ مسائل و ابعاد همه جانبه‌ی این موضوع با استناد به یافته‌های علمی و منابع قابل دسترس اسلامی به صورت جامع با رویکردی کاملاً اصولی و منطقی پرداخته و از حشو و زوائد نامناسب پرهیز شود، پس این عنوان منتخب، بار مهمی از نوآوری و تازگی را با خود خواهد داشت.

۹- روش تحقیق

اولاً: روش کار به این صورت بود که ابتدا به فیش برداری از آثار قدما و متأخرین و معاصرین پرداختم و در این راه سعی شد تا آنجا که ممکن بود از آثار فقهای برجسته‌ی هر دوره‌ای (منابع دسته اول) مورد مطالعه قرار گیرد تا اعتبار علمی تحقیق حفظ شده و با اطلاع کامل از انظار و فقهاء فرضیه تحقیق را دنبال کنم.

ثانیاً: در مرحله‌ی بعد، وارد تدوین و تلفیق شدم که نهایت کوشش به عمل آمد تا به کلیه اقوال صاحب نظران و ادله‌ی شان به طور مجزاً، دسته بندی شده، که متناسب به سبک جدید است، توجه شود.

ثالثاً: مقایسه‌ی تطبیقی آراء نظرات مذاهب مختلف اسلامی (شیعه، حنفیه، مالکیه، شافعیه و حنبلیه) و بررسی آنها از جمله تلاشهای این رساله است. همچنین مواردی در هر

فصل به طور مجزا از قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران، مربوط به موضوع، یاد آوری شده است.

بنا بر این، با توجه به سیر اجمالی بحث و چگونگی نگارش آن، می توان گفت روش این تحقیق، توصیفی و تحلیلی می باشد.

۱۰- روش گرد آوری اطلاعات و داده های تحقیق

روش جمع آوری اطلاعات و داده های پژوهش حاضر، کتابخانه ای می باشد که از منابع موجود اعم از تفاسیر قرآن کریم، احادیث و کتب فقهاء مورد استفاده قرار گرفته است.

۱۱- قلمرو تحقیق

برای پژوهش و تحقیق می توان قلمرو محدودی از حیث زمان، مکان یا موضوع تصور نمود، با دقت در این تحقیق روشن می شود که احیای اراضی موات و ملکیت آن یکی از مسائل مهم فقهی و ذو ابعاد اقتصادی در دایره حکومت اسلامی می باشد، بنابر این، اساس حقیقت سخن این است که قلمرو این رساله متناسب با طرح موضوع بوده و از جهت موضوعی در فقه اسلامی قابل بررسی است، و از محدوده زمانی و مکانی خارج است.

۱۲- ساختار تحقیق

رساله حاضر شامل یک مقدمه و سه فصل و هشت گفتار می باشد که ذیلاً به آن پرداخته می شود:

این تحقیق شامل سه فصل می باشد، که فصل اول به کلیات مباحث مفاهیم و اصطلاحات مرتبط با موضوع فصل دوم به سیر اجمالی تقسیمات زمین و طرق ملکیت آن و فصل سوم به شرایط احیاء پرداخته شده است.

والله ولی التوفیق

خادم حسین صالحی